

İmam Şâfiî'nin Sahâbe Kavline Bakışı

Taha NAS*

Perspective of Imam Al-Shafi'i on the Companions' View

Citation/©: Nas, Taha, Perspective of Imam Al-Shafi'i on The Companions' View, Artuklu Akademi, 2014/1 (1), 183-208.

Abstract: Imam Shafi'i has prioritised sources of jurisprudence as Quran, Sunnah, Consensus (Ijma'), Companions' View (Qawl Al-Sahabah) and Analogy (Qiyas). He stated that judgment can be deduced from these sources respectively. He has also taken views of the companions as is evident in his new and old school/opinion. Types of the opinions of the companions dealt by the subsequent jurists are available in the evaluations of Imam Shafi'i. He did not ignore the disagreement of the companions but according to the some criteria he applied his own method of choice upon different opinions on a matter. He argued that the consensus of the companions and/or a companion's view that famed with no adversary opinion both as evidence that preceded Analogy/Qiyas. According to him Companions' view can be applied as evidence both in the fields where Analogy/Qiyas is used and naturally where it is not used.

Keywords: Al-Shafi'i, Companions, Companions' View, Source Authoritativity

Atıf/©: Nas, Taha, İmam Şâfiî'nin Sahâbe Kavline Bakışı, Artuklu Akademi, 2014/1 (1), 183-208.

Öz: İmam Şâfiî, hukukun kaynaklarını genelde kitap, sünnet, icmâ, sahâbe kavli ve kıyas olarak sıralamış ve bu sıralamanın takip edilerek hükmün çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir. Şâfiî, kadim mezhebinde olduğu gibi, yeni mezhebinde de sahâbe kavlini delil olarak almıştır. Sonraki usulcüler tarafından ele alınan sahâbe kavli türleri, Şâfiî'nin değerlendirmelerinde mevcuttur. Sahâbenin ihtilafını göz ardı etmemiş, bir konudaki farklı görüşler arasında bazı kriterlere göre tercih yöntemini uygulamıştır. O, Sahâbe icmâ ile meşhur olan ve muhalifi de bulunmayan sahâbe kavlini, kıyastan önce gelen bir delil olarak görmüştür. Ona göre sahâbe kavli, kıyasın girdiği alanlarda olduğu gibi, girmediği alanlarda da delildir.

Anahtar Kelimeler: Şâfiî, sahâbe, sahâbe kavli, kaynak değeri.

* Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, İlahiyat Bilimleri Fakültesi, İslam Hukuku ABD., tahanas41@hotmail.com.

Giriş

Şâfiî, ilk fıkıh usulü eserinin sahibi ve birçok usul konusunu ilk olarak ele alan kişi olarak kabul edilmektedir. Sahâbe kavli de, temel usul eseri “*er-Risâle*” ve diğer eserlerinde ele aldığı konulardan biridir. Ancak Şâfiî’nin bu konudaki görüşlerine dair sonraki dönem usûl eserlerinde çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Bu çalışma, usulcülerin değerlendirmelerini de göz önünde bulundurarak Şâfiî’nin kendi eserlerinden onun bu konudaki görüşlerini ve uygulamalarını tespit etmeyi amaçlamaktadır.¹

Şâfiî İslam hukukunun kaynaklarını, uyulmasının zaruri olup olmaması açısından iki kategoride ele almıştır. Bunlardan biri herkesin uymasının zaruri olduğu kaynaklardır. Buna “ittibâ’î ilim” adını vermiş, diğeri ise bunlardan çıkarılan bilgilerdir ki bunlara da “istinbâtî ilim” adını vermiştir.²

Şâfiî ittibâ olunacak kaynakları şöyle açıklamıştır:

İttibâ’ya gelince bu, Allah’ın kitabına (uyup hükmü onda aramak); eğer bulamazsak sünnette aramak, eğer yoksa selefimizin ekserisinden nakledilen ve muhalifi bulunmayan görüşe uymak, eğer yoksa Allah’ın kitabına kıyas, eğer bu mümkün olmazsa sünnete kıyas, bu da mümkün olmazsa âmmenin görüşüne kıyastr. Kıyas dışında bir şeyle hükmetmek caiz değildir. Kıyas yapması caiz olanlar kıyas yaparlar, ancak farklı sonuçlara varılırsa her biri içtihadının kendini ilettiği şeye uymalıdır. Bu kimsenin, kendi içtihadıyla ulaştığı şeyi bırakıp da bir başkasının içtihadına uyması caiz değildir.³

Diğer bir açıdan ise Şâfiî, dayandığı delilleri şöyle tasnif etmiştir:

Ancak kitap, sünnet, bir sahâbiden gelen eser, Müslümanların genelinin ihtilaf etmeden kabul ettiği şey (icmâ) ve bunlardan bazısına yapılan kıyas hüccet olur.⁴

Burada Şâfiî’nin kitap, sünnet, sahâbe kavli, icmâ ve kıyas şeklinde delilleri sıraladığını görmekteyiz.

Şâfiî, bir başka tasnifinde ise ilmi şu şekilde tabakalara ayırmıştır: 1- Kitap ve sabit olmuş sünnet. 2- Kitap ve sünnetten delilin bulunmadığı hususlarda icmâ. 3- Sahâbenin yine sahâbeden muhalifi bulunmayan görüşü. 4-Bir hususta sahâbenin ihtilaflı görüşleri. 5- Bu tabakalardan

¹ Bu makale, *İmam Şâfiî’ye Göre Sahâbe Kavlinin Kaynak Değeri* adlı Yüksek Lisans tezimizden bazı değişiklikler yapılarak hazırlanmıştır.

² Ebu Abdillâh Muhammd b. İdris eş-Şâfiî, (ö.204/819), *el-Ümm*, Beyrut, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1993, I, 276.

³ Şâfiî, *el-Ümm*, I, 276; Ebu Abdillâh Muhammd b. İdris eş-Şâfiî, *İhtilafu’l-Hadis*, thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz, Beyrut, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1986, s. 91.

⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 39.

bazılarına yapılacak kıyas. Kitap ve sünnet varsa bunların dışında bir şeye iltifat edilmez. Çünkü ilim, kuvvet bakımından en üstün olandan alınır.⁵

Şâfiî, “*er-Risâle*” adlı eserinde ise şer’i delilleri şu şekilde tasnif etmiştir:

Kitap, sünnet, icmâ ve bu anlamda hükme medar olacak bir bir kıyas bulamazsam sahabe kavline uyarım ya da yanında kıyas varsa sahâbe kavline uyarım.⁶

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi Şâfiî; kitap, sünnet, icmâ, kıyas ve sahabe kavlini hukukun birer kaynağı olarak saymaktadır. Ancak sahabe kavlinin deliller sıralamasındaki mevkii konusunda farklı ifadeleri bulunmaktadır ki, bu husus ileride incelenecektir.

I. Sahâbe Kavli

Âlimler, bir sahâbînin hukuki sonuç doğuran bir konudaki uygulaması, fetvası veya yargı kararı için genellikle “kavlü’s-sahâbî” ifadesini kullanmışlardır. Ancak bu anlamda “mezhebu’s-sahâbî” veya “re’yu’s-sahâbî” ifadelerini de kullandıkları görülmektedir. Hâkim konumunda olan sahâbînin bir dava hususunda vermiş olduğu yargı kararı anlamına gelen “hükmü’s-sahâbî” ve müçtehid bir sahâbînin görüşü anlamına gelen “fetve’s-sahâbî” genelde yukarıdaki ifadelerle eşanamlı kullanılmakla birlikte, zaman zaman onlardan ayrı tutuldukları da olmuştur.⁷

Usulcüler sahâbe kavlini genelde şu şekilde tanımlamışlardır:
“Kitap; sünnet veya icmâdan bir delil bulunmayan şer’î bir konuda Rasulullah (s.a.v.)’in bir sahâbisinden bize nakledilen ve yanımızda sabit olan bir fetva veya yargı kararıdır.”⁸

Sahâbe kavli, genel olarak dört şekilde karşımıza çıkmaktadır.

1. Sahâbe icmâ: Sahâbe içinde, görüş sahibi olan kişilerin tamamının bir konuda ittifak etmeleridir. Bu, usulcülerin hüccet olup olmadığını tartıştıkları “sahâbe kavli” kapsamına girmeyen bir türdür.

2. Sahâbe ihtilâfı: Aralarında ihtilaf olması durumunda, sahâbî kavlinin tek tek hüccet olmadığı dolayısıyla sahâbenin taklid edilmesinin

⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁶ Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, *er-Risâle*, Beyrut, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, t.y., s. 596-598.

⁷ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ min İlmi’l-Usûl*, Beyrut, Daru’l-Erkam, 1994, I, 625.

⁸ Abdülkerim b. Ali b. Muhammed en-Nemle, *İthâfu zevi’l-ebâr bi şerhi ravdati’n-nâzir*, Riyad, Daru’l-’âsime, 1996, IV, 259; Mustafa Dîbu’l-Buğâ, *Eseru’l-edilleti’l-muhtelevi fihâ fi’l-fikhi’l-İslamî*, Dimeşk, Daru’l-İmami’l-Buhârî, s. 339.

vacip olmadığı belirtilmiştir.⁹ Ancak onlardan birinin görüşünün tercihi cihetine gidileceği de ifade edilmiştir.¹⁰

3. Meşhur olmuş ve itiraz edilmemiş sahâbe kavli: Bir sahâbî kavli, âlim sahâbîler arasında ortaya çıkıp meşhur olursa ve ona aykırı başka bir görüş ortaya çıkmazsa, böyle bir kavil genelde hüccet kabul edilmekle birlikte, değeri konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür.¹¹

4. Meşhur olmamış ve muhalifi de bilinmeyen sahâbe kavli: "Bir sahâbî, umumü'l-belvâ olmayan, yani herkesin karşı karşıya kalıp hükmünü bilmeye gerek duyabileceği türden olmayan bir mesele hakkında bir görüş açıklar ve bu görüş âlim sahâbîler arasında yayılmaz. Fakat daha sonra bu görüş, tâbiin devrinde, başka bir sahâbînin muhalefeti söz konusu olmaksızın meşhur olur. İşte, usulcülerin hüccet olup olmadığını tartıştıkları sahâbe kavli, genelde bu türden olan sahâbe kavlidir."¹²

II. Şâfiî'ye Göre Sahâbe Kavli

A. Şâfiî'nin 'Sahâbe Kavli' Anlamında Kullandığı İfadeler

İmam Şâfiî'nin usûlünü işlediği "*er-Risâle*" ve "*Cimâ'u'l-ilm*" ile fûrû' fıkhnı işlediği "*el-Ümm*", "*İhtilafuhu ma'a Malik*", "*İhtilafu'l-İrakiyeyn*" ve "*İhtilafu Ali ve Abdullah İbni Mes'ud*" adlı eserlerinde yaptığımız inceleme neticesinde sahâbe kavli anlamında çeşitli ifadeler kullandığı sonucuna ulaştık.

Şâfiî, sahâbî sözünü ifade etmek üzere en çok "*kavlu's-sahâbî*" ve aynı kökten gelen terkipleri kullanmıştır.¹³ Sahâbî sözü anlamında ikinci derecede en çok kullandığı ifade ise "*eser*" kavramıdır. Bunu daha çok hukukî delilleri sayarken sünnet ve eseri ayrı ayrı zikrederek¹⁴, bazen de esere değil sünnete dayanarak hüküm verdiğini söyleyerek ikisinin ayrı şeyler olduğunu belirtecek şekilde kullanmıştır.¹⁵ Ancak bazen sahâbî

⁹ Halil b. Heykeldi Salahuddin Alâî, *İcmalu'l-İsâbe fi Akvali's-Sahâbe*, thk. Muhammed Süleyman el-Eşker, Kuveyt, Merkezi'l-Mahtutât ve't-Turâs, 1987, s. 70.

¹⁰ Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl es-Serahsi, *Usulu's-Serahsi*, İstanbul, Daru Kahraman, 1984, I, 310, 318-319; Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Feyruzabadi eş-Şirazî, *Şerhu'l-Lüme'*, thk. Abülmeccid Türki, Beyrut, Daru'l-ğarbi'l-İslamî, 1988, II, 738; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 567-568.

¹¹ Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed es-Sem'anî, *Kavati'u'l-Edille fi'l-Usûl*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997, II, 4-9; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 556; Alâî, *İcmalu'l-İsâbe*, s. 20-21.

¹² Yunus Apaydın, "Sahâbî Sözü'nün Hukuki Değeri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Kayseri, 1994, s. 328.

¹³ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596; a.mlf., *el-Ümm*, II, 452, 251, 305; III, 95.

¹⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 38, 126, 300; III, 137, 159, 148; IV, 43; VI, 179; VII, 54.

¹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 15.

sözünü mü yoksa sünneti mi kastettiği belirsizdir. Çok nadir olarak da "eseri", "hadis" anlamında kullanmıştır.¹⁶ Bu kavramı çoğunlukla genel olarak sahâbî sözü, bazen de belirli bir sahâbînin sözü anlamında kullanmıştır.¹⁷ İmam Şâfiî'nin, sahâbî sözü anlamında kullandığı kavramlardan biri de "haber"dir. Bunu, bazen Peygamber (s.a.v.)'in sünneti¹⁸ bazen de sahâbî sözü anlamında kullanmıştır.¹⁹

Şâfiî, yukarıda aktardığımız bu üç kavram dışında; hâkim makamında olan bir sahâbînin bir davada verdiği yargı kararı anlamında "hüküm"²⁰ veya "kaza"²¹, halifelerden birinin devlet başkanı sıfatıyla verdiği karar anlamında "hüküm"²², müçtehid bir sahâbînin görüşü anlamında "fetva"²³ veya "mezheb"²⁴ ifadelerini de kullanmıştır. Ayrıca genellikle Peygamber (s.a.v.)'in sünneti anlamında kullandığı "hadis" ifadesini, nadir de olsa sahâbe uygulaması için kullanmıştır.²⁵

Buna göre Şâfiî; sahâbî sözü anlamında genellikle kavlu's-sahâbî, eser ve haber kavramlarını kullanırken; bazen de hüküm, kazâ, fetva, mezheb ve hadis kavramlarını kullanmıştır.

B. Şâfiî'ye Göre Sahâbe Kavlinin Kaynak Değeri

Usulcüler, Şâfiî'nin sahâbe kavline bakışını, eski mezhebi ve yeni mezhebi olmak üzere ikiye ayırırlar.

1. Eski Mezhebi (Mezheb-i Kadîm)

Mısır'da yeni görüşlerini ortaya koyduktan sonra eski görüşlerinin nakledilmesini nehyetmiş/yasaklamış ve eski görüşlerinin ürünü olan "el-Hücce" adlı eseri de, bunun bir sonucu olarak günümüze ulaşmamıştır. Bundan dolayı, onun eski görüşlerinden konumuzla ilgili olan ifade ve yaklaşımlarını fıkıh usulü eserlerinden aktaracağız.

Şâfiî eski mezhebinde sahâbeden bahsederken şunları söyler:

Onlar her türlü ilim, içtihad, takva ve akılda, hüküm elde edilen ve istinbâtta bulunulan her konuda bizden üstündürler. Onların görüşleri bizim için kendi görüşlerimizden daha güzel ve daha önceliklidir.

¹⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 354.

¹⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 261-262; IV, 349.

¹⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 355, 371; III, 136-137; IV, 37.

¹⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 143, 303, 356; IV, 13, 37; VI, 189; VII, 74.

²⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 81.

²¹ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 346; VII, 458.

²² Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 81.

²³ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452-458.

²⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 302.

²⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 346; VII, 262, 307.

Kendileriyle bulduğumuz saygın kimseler veya memleketimizde bulunup görüşleri bize aktarılan kimseler, Peygamber (s.a.v.)'in bir sünnetinin bilinmediği konularda sahâbe icmâ etmişse onların görüşlerini almışlardır, sahâbe ihtilaf etmişse onlardan birisinin görüşünü almışlardır. Biz de aynen böyle düşünüyoruz. Onların görüşlerinin dışına çıkmayız.²⁶

Yine eski mezhebenden olmak üzere başka bir yerde de şu ifadeleri kullanır:

Şayet onlardan birisinin kavline dair kitaptan veya sünnetten destekleyici bir delil yoksa Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kavlini almak benim için başkasının kavlini alıp onlara muhalefet etmekten daha sevimlidir, zira onlar ilim ve rivayet ehlidir.²⁷ İmam olan sahâbiler sonra müftüler ihtilaf ederse ve ihtilaf ettikleri konuda doğru görüşü gösteren delil de yoksa çoğunluğun görüşünü alırız. Şayet görüşlerde eşitlik varsa bize göre kaynağı en sağlam olan kavli alırız.²⁸

Yaptığımız bu alıntılar, usulcüler arasında Şâfiî'nin eski mezhebi olarak yaygınlaşmıştır. Buna dayanarak istisnasız bütün usulcüler, sahâbe kavlinin Şâfiî'nin eski mezhebinde hüccet olduğunu ifade etmişlerdir.²⁹ Nitekim Cüveynî (ö. 478), "*Şâfiî'nin eski mezhebinde müçtehid sahâbînin kavli, bütün müçtehidlerin tutunması gereken bir delildir.*" ifadesini kullanmıştır.³⁰ Râzî (ö. 606) ise, sahâbeyi taklid konusunda Şâfiî'nin eski mezhebinde iki görüşü bulunduğunu, bunlardan birine göre "*sahâbe bir görüş beyan etmişse ve bu görüş muhalefet edilmeksizin yaygınlaşmışsa bu konuda onun taklid edilebileceğini*", diğer görüşe göre ise "*yaygınlaşmamış olsa bile taklid edilebileceğini*" belirtmiştir.³¹

Maverdî (ö. 450) ise, Şâfiî'nin eski mezhebinde delil olarak aldığı sahâbe kavlini, muhalifi ortaya çıkmamış sahâbe kavliyle sınırlandırmıştır. Başka bir sahâbîden aykırı görüş ortaya çıkması durumunda, eski mezhebine göre

²⁶ Şamsuddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ebi Bekr İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekkî'in an Rabbi'l-'alemin*, Beyrut, Daru'l-cil, t.y., IV, 122; Alâi, *İcmalu'l-İsâbe*, s. 40; Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdillah ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*, neşr. Abdülkadir Abdullah el-Âni, Kuveyt, Vezaretü'l-Evkâf ve'sŞuûni'l-İslâmiyye, 1992, VI, 54.

²⁷ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekkî'in*, IV, 122; Alâi, *İcmalu'l-İsâbe*, s. 40; Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 54.

²⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekkî'in*, IV, 122; Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 55.

²⁹ İmamu'l-Haremeyn Ebu'l-Me'âli Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf Cüveynî, *el-Burhân fi usûli'l-fikh*, thk. Abdulazim Mahmudu'd-dîb, Daru'l-Vefâ, 1997, II, 891; Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 624-626; Fahrüddin Ebu Abdillah Muhammed b. Ömer b. Huseyn er-Râzî, *el-Mahsûl fi İlmi usûli'l-fikh*, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1992, VI, 132; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekkî'in*, IV, 120-122.

³⁰ İmamu'l-Haremeyn Ebu'l-Me'âli Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf Cüveynî, *Kitabu't-Talhis fi Usuli'l-fikh*, Beyrut, Daru Başairü'l-İslâmiyye, 1996, III, 450-451.

³¹ Râzî, *el-Mahsûl*, VI, 132.

delil sayılmayacağını belirtmiştir.³² Ancak Maverdî'nin söylediğinin aksine yukarıda, Şâfiî'nin eski mezhebinden yaptığımız alıntılar, ona göre sahâbenin ihtilafı durumunda da sözlerinin hüccet olduğunu ve delillere dayanarak bunlardan birinin tercih edileceğini göstermektedir.

2. Yeni Mezhebi (Mezheb-i Cedîd)

Şâfiî'nin, yeni mezhebine dair görüşlerini bizzat onun eserlerinden aktarma imkânına sahibiz. Bu yüzden gerek bizzat onun eserlerinden bu konudaki görüşlerini, gerekse usulcülerin onun yeni mezhebine dair görüşlerini aktarmaya çalışacağız.

Usulcüler, genelde onun eski mezhebine dair görüşlerini aktardıktan sonra yeni mezhebinde bundan vazgeçtiğini ve artık sahâbî sözünü delil olarak almadığını ileri sürmüşlerdir.³³ Bu görüşte olanların başında Gazzâlî (ö. 505) gelir. O, İmam Şâfiî'nin sahâbe kavlini aldığına dair bazı sözlerini aktardıktan sonra bunların hepsini eski görüşleri sayar ve yeni mezhebinde bunlardan vazgeçtiğini söyler.³⁴ Ancak Gazzâlî'nin bu söyledikleri, Şâfiî'nin "el-Ümm"ün birçok yerinde ve "er-Risâle"de söyledikleriyle çelişmektedir.

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751), Şâfiî'nin yeni mezhebinde sahâbe kavli delil değildir diyenlere şu şekilde cevabı vermiştir:

Onun yeni mezhebinde sahâbe kavlinin delil olmadığına dair bir harf bile bilinmemektedir. Usulcülerin böyle bir iddiada bulunmalarının dayanağı, Şâfiî'nin yeni mezhebinde sahâbe sözlerinden bazılarını aktarıp ona muhalefet etmesi olabilir. Buna dayanarak, onun yanında sahâbe kavli hüccet olsaydı ona muhalefet etmezdi şeklinde yorumlamış olabilirler. Ancak bu zayıf bir dayanaktır. Zira bir müctehidin nazarında daha güçlü bir delilden dolayı bir delile muhalefet etmesi, onu tamamen hüccet olarak görmediğine delalet etmez. Tercih edilmesi gereken bir delilden dolayı diğer delile muhalefet etmiştir. Sahâbe kavlinin Şâfiî'nin yeni mezhebinde delil olmadığını söyleyenlerden bazıları da şuna dayanmıştır: 'O, yeni mezhebinde sahâbe sözlerini aktardığında delil olarak sadece onu almaz, çeşitli kıyaslarla destekler. Bazen sahâbe kavlini belirtir ve ona açıkça muhalefet eder, bazen de ona uygun görüş belirtir, fakat ona dayanmaz başka bir delille destekler'. Ancak onların bu iddiası da öncekinden daha zayıf bir iddiadır. Zira değişik delilleri zikretme, onları birbirleriyle destekleme, eskiden de şimdi de bilginlerin âdetidir. Onların

³² Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 60-61.

³³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 621; Razi, *el-Mahsûl*, VI, 132; Abdullah b. Ömer Beyzavî, *el-İbhâc fi Şerhi'l-Minhâc*, Beyrut, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1995, III, 192; Cemaluddin Abdurrahim b. Hasan İsnevî, *Nihayetu's-Sûl fi Şerhi Minhaci'l-Usûl*, y.y., Âlemu'l-Kutub, t.y., IV, 409.

³⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 621-626.

ikinci ve üçüncü bir delil zikretmeleri daha önce zikrettiklerinin delil olmadığını göstermez.³⁵

İbn Kayyim, usulcülerin bu iddialarına cevap verdikten sonra Şâfiî'nin, sahâbe kavlini delil olarak benimsediğine dair yeni mezhebinden bazı nakillerde bulunur:

Sonradan ortaya konulan davranışlar iki kısımda mütalaa edilir. Bunlardan birisi kitab, sünnet, icmâ ve esere aykırı davranışlardır ki; bunların tümü saptırıcı bidatlardır.³⁶

İbn Kayyim, Şâfiî'nin bu ifadesi ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştur:

Rebî' bunu ondan Mısır'da almıştır. Burada kitab, sünnet ve icmâ dışında kalan "eser"e muhalefeti sapıklık (dalâlet) saymıştır. Bu da ona göre "eser" in delil olmasından öte bir anlam taşımaktadır.³⁷

Yine İbn Kayyim, Şâfiî'nin eski mezhebine dair nakillerde bulunup şunu söylemiştir:

Bu, Şâfiî'nin bizzat kendi ifadesidir ve Allah'a yemin olsun ki, o, görüşünden vazgeçmemiştir. Aksine mezheb-i cediddeki ifadeleri de buna uygundur.³⁸

İmam Şâfiî'nin yeni mezhebini içeren eserlerinin hemen hemen tamamında sahâbe kavlini hüccet kabul ettiğine dair ifadelerini veya uygulamasını bulmak mümkündür. Onun bu ifadelerinden birkaç örnek pasaj aktaracağız:

İhtilaf halinde olan sahâbenin sözlerinden kitab ve sünnet'e veya icmâya uygun düşeni ya da kıyas açısından doğru olanı kabul ederiz. Onlardan birisi bir görüş ileri sürse ve ona uygun veya aykırı bir şey nakledilmezse ve kitab, sünnet, icmâ veya bu anlamda hükme medar olacak bir şey (kıyas) bulamazsam ya da yanında kıyas bulunsa onun görüşüne uyarım.³⁹

"İhtilafuhu ma'a Malik (Malik ile İhtilafı)" adlı eserinde ise Şâfiî şunları söylemiştir:

Kitab ve sünnet bulunduğu süreçte, onları duyanın onlara uymaktan başka imkânı yoktur. Eğer kitab ve sünnetten delil bulunmazsa, Hz.

³⁵ İbn Kayyim, *İ'lamu'l-muvekki'in*, IV, 120-121.

³⁶ İbn Kayyim, *İ'lamu'l-muvekki'in*, IV, 120-121.

³⁷ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekki'in*, IV, 121.

³⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekki'in*, IV, 122.

³⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596-598.

Peygamber (s.a.v.)'in ashabının sözlerini veya birisinin sözünü alırız. Taklid edeceğimiz zaman Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın sözüne uymak bizim için daha sevimlidir... Halifelerden bir söz bulunmazsa, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer sahâbileri de emindir, onların kavlini alırız. Onlara uymak bizim için onlardan sonra gelenlere uymaktan evladır.⁴⁰

Yine Şâfiî; "el-Ümm"ün değişik yerlerinde bir hükmün, Ancak Allah'ın kitabından, Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinden, icmâdan, bazı sahâbilerden gelen eserden veya bunlardan bazısına yapılan kıyastan alınabileceğini ifade etmiştir.⁴¹

İmam Şâfiî'nin, fıkında, hüküm verirken delil olarak aldığı sahâbe söz ve uygulamaları da onun yeni mezhebinde sahâbe kavlini delil kabul ettiğini açıkça gösterir. Zira o, fıkında sayısız sahâbe kavlini delil olarak almıştır.⁴²

Yukarıda gerek usulcülerin ifadelerinden gerekse Şâfiî'nin eserlerinden yaptığımız alıntılar, açıkça göstermektedir ki İmam Şâfiî; eski mezhebinde olduğu gibi yeni mezhebinde de sahâbe kavlini delil olarak almaktadır ve bu konudaki görüşü değişmemiştir. Dolayısıyla, onun görüşünün değiştiğini iddia edenlerin bu iddialarının isabetli olmadığı ortaya çıkmaktadır.

C. Sahâbe Kavlinin Hukukun Kaynakları Arasındaki Yeri ve Bunlarla İlişkisi

İmam Şâfiî eserlerinde hukukun kaynaklarını farklı şekillerde tasnif etmiştir. Bu tasniflerinde kitap ve sünnet devamlı ilk sırada veya ilk iki sırada yer alırken, icmâ' ise genellikle üçüncü sırada, bazen de sahâbe kavlinden sonra olmak üzere dördüncü sırada yer almıştır.⁴³ Ancak icmâ'dan önce sahâbe kavlini zikrettiği tasniflerde, onların hukukun kaynakları arasındaki yerlerini belirtmeyi amaçlamamış olsa gerektir. Zira gerek ilmi tabakalara ayırırken gerekse hukukun kaynaklarını sayarken icmâi üçüncü sırada zikretmiştir.⁴⁴

İmam Nevevî (ö. 676) de, Şâfiî'nin bir konudaki farklı iki görüşünden hangisinin tercih edilmesi gerektiğini açıklarken, görüşlerinden birini ilgili bölümde diğerini ise başka bir konuyu açıklarken örnek kabilinden belirtmişse, ilgili bölümde belirtilenin diğerine tercih edileceğini, zira bu görüşünü iyi düşündükten sonra maksatlı bir şekilde yerine yerleştirdiğini

⁴⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁴¹ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 38; IV, 37; V, 217; VII, 452.

⁴² Şâfiî, *el-Ümm*, II, 7, 39, 291, 297; III, 254; IV, 340; V, 148, 165-166; VI, 129, 145; VII, 299.

⁴³ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 38-39; IV, 37.

⁴⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596-598; a.mlf., *el-Ümm*, VI, 282; VII, 452.

ve buna verdiği önemi diğerine vermediğini söyler.⁴⁵ Nevevî'nin bu açıklamasını da göz önünde bulundurduğumuzda, Şâfiî'ye göre icmâin üçüncü sırada yer aldığı daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zira usulünü işlediği *er-Risâle'*de sünnetten sonra zikretmiştir.⁴⁶

Hukukun kaynaklarından olan sahâbe kavli ve kıyastan hangisinin diğerinin önünde yer alacağı konusunda da Şâfiî'nin tasnifi farklılık arz etmektedir. O, "*İhtilafıhu ma'a Malik*" adlı eserinde ilmi tabakalara ayırarak şu şekilde sıralamıştır:

1-Kitap ve sıhhati sabit olan sünnet. 2-Kitap ve sünnette bulunmayan bir hususta icmâ. 3-Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashâbının muhalifi bulunmayan sözleri. 4-Sahâbe arasında ihtilafı olan konular. 5-Bu tabakalardan birisine yapılan kıyas. Kitap ve sünnet varken onlardan başkasına asla gidilmez, hüküm ancak bu sıralama takip edilerek elde edilir.⁴⁷

*Er-Risâle'*nin ilgili bölümünde ise sahâbe kavlini kıyastan sonra şöyle zikretmiştir:

Kitap, sünnet, icmâ' ve bu anlamda hükme medar olacak bir kıyas bulamazsam sahâbe kavlini delil olarak alırım. Ya da sahâbe kavli doğrultusunda bir kıyas varsa sahâbe kavline uyarım.⁴⁸

Görüldüğü gibi, Şâfiî'nin "*er-Risâle*"deki ifadesine göre, sahâbe kavli kıyastan sonra gelen bir delildir. İlmî tabakalara ayırırken ise kıyastan önce gelen bir delildir. Burada İmam Nevevî'nin belirttiği kıstası da dikkate aldığımız takdirde, "*er-Risâle*" isimli kitabı usulünü işlediği eseri olduğundan sahâbe kavlinin kıyastan sonra gelen bir delil olması gerekir. Ancak burada Şâfiî, muarızının; "*sahâbîlerden birisi bir görüş ileri sürse ve ona uygun veya aykırı bir şey nakledilmezse ne dersin?*" şeklindeki sorusuna cevap vermektedir. Dolayısıyla Şâfiî'nin burada, sahâbe kavlini kıyastan sonra bir delil olarak alacağını söylemesi, sahâbe kavlinin bütün çeşitleriyle ilgili olmayıp, başka bir sahâbîden uygun veya aykırı bir söz bulunmayan sahâbe kavliyle ilgilidir. Yaygınlaşan ve muhalifi bulunmayan sahâbe kavlini⁴⁹ ve kıyasla algılanamayan konulardaki sahâbe kavlini ise kıyasa takdim ettiği görülmektedir.⁵⁰

⁴⁵ Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref Nevevî, *Kitabu'l-Mecmu'*, thk. Muhammed Necib Mutîi, Cidde, Mektebetü'l-İrşâd, t.y., I, 112.

⁴⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, 596-598.

⁴⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁴⁸ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 598.

⁴⁹ Buğâ, *Eseru'l-edilleti'l-muhtelefi filhâ*, s. 348.

⁵⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 302; VII, 227.

D. Şâfiî'ye Göre Sahâbe Kavlinin Çeşitleri ve Kaynak Değerleri

Uslucülerin ifade ettiğine göre sahâbe kavli, genel olarak dört şekilde karşımıza çıkar. Bazı farklılıklar olsa da, Şâfiî'nin ifadelerinde bu taksimi görmek mümkündür. Bu yüzden usulcülerin taksimini takip edip Şâfiî'nin farklı ifadelerine de dikkat çekeceğiz.

1. Sahâbe İcmâ'ı

Şâfiî, icmâî, bütün Müslümanların Kur'an ve sünnette belirtildiği üzere namaz kılma, zekât verme, adam öldürmeme gibi herkesin mükellef olduğu şeylerin (*cümeli'l-ferâiz*) farzietini bilme konusundaki fikir birliği ile sınırlandırmıştır.⁵¹ Bu alanlar dışında icmâ' iddiasının zor olduğunu, ne sahâbe ne tabiin ne de sonraki dönem bilginlerinin böyle bir iddiada bulunduğunu belirtir.⁵² Buna göre Şâfiî, genel icmâdan söz eder, usulünde özel olarak sahâbe icmâından bahsetmez. Dolayısıyla belirtilen alanlarda sahâbe icmâ' etse delil olarak alır. Çünkü Şâfiî, genel olarak sahâbe kavlini delil aldığından, onların icmâmını öncelikli olarak delil alır. İcmâmın gerçekleşmeyeceğine inandığı alanlarda sahâbe icmâından da bahsedilemez.

Ancak görebildiğimiz kadarıyla Şâfiî, fıkhnı işlerken bir yerde sahâbenin fikir birliğinden söz eder. Şâfiî, ihramlı kişinin kuşlar dışındaki bir hayvanı veya kuşlardan çekirge ve güvercin dışındaki kuşları öldürmesi durumunda vermesi gereken fidyeyi açıklarken; sahâbenin uygulamasının (mezhebinin) kuşlar dışındaki bir hayvanın öldürülmesi durumunda koyun, keçi, sığır ve deve türünden öldürülenin dengi bir hayvanın fidye verilmesi, çekirge ve güvercin dışındaki kuşlarda ise değerinin fidye verilmesi şeklinde olduğunu söyledikten sonra şu ifadeyi kullanır:

Kuşlar dışındaki hayvanların fidyesinin dengi, bir koyun, keçi, sığır veya deve olduğu, kuşlardan çekirge ve güvercin dışındaki kuşların fidyesinin ise, onların değeri olduğu konusunda sahâbeyi fikir birliği içinde buldum.⁵³

Şâfiî'nin bu ifadesi, sahâbenin bu ittifakının kıyastan önce gelen bir delil olacağını gösterir. Zira bir nevi icmâdır.

⁵¹ Şâfiî, *el-Ümm*, I, 276; VII, 471-473; a.mlf., *İhtilafu'l-Hadis*, thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986, s. 91.

⁵² Şâfiî, *el-Ümm*, I, 276; a.mlf., *İhtilafu'l-Hadis*, s. 91.

⁵³ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 302.

2. Meşhur ve Muhalifi Bulunmayan Sahâbe Kavli

Bir sahâbinin kavli meşhur olmuşsa, diğer sahâbilerden de ona aykırı bir görüş bilinmiyorsa, bunun delil olacağı fakat icmâ sayılmayacağı usulcüler tarafından Şâfiî'ye nispet edilmiştir.⁵⁴ Gazzâlî ise, Şâfiî'nin yeni mezhebinde bu görüşten ayrıldığını söylemiştir.⁵⁵ Fakat gerek Şâfiî'nin yeni mezhebini içeren eserlerindeki ifadeleri gerekse diğer bazı usulcülerin ifadeleri, Gazzâlî'nin bu iddiasıyla çelişmektedir.

Şâfiî, ilmin tabakalarını sayarken, muhalifi bulunmayan sahâbe kavlini icmâdan sonra üçüncü tabakaya yerleştirmiştir.⁵⁶ "El-Ümm"de de, muhalifi bulunmayan sahâbe kavlini kaynak kabul ettiğini vurgulayan çok sayıda ifadesi bulunmaktadır. Bir keresinde muhatabına şunu söyler:

İkimizin de temel ilkelerinden biri, başka bir sahâbinin muhalefet etmediği sahâbiye muhalefet etmemektir.⁵⁷

Yine Şâfiî, köprücük kemiği ve kaburganın diyetinde Hz. Ömer'in birer deveye hükmettiğini ve bu konuda Hz. Ömer'in kavlini delil olarak aldığını söyledikten sonra şöyle devam eder:

Zira bildiğim kadarıyla sahâbeden kimse ona muhalefet etmemiştir. Bu yüzden kendi görüşümü alıp ona muhalefet etmeyi uygun görmedim.⁵⁸

Yolunu şaşırarak hac ibadetini eda edemeyen kişinin durumuyla ilgili olarak Şâfiî; Hz. Ömer, İbn Ömer ve Zeyd b. Sabit'ten eser (rivayet) aktarır ve İbn Mes'ûd'dan aktardıkları esere dayandığını söyleyenlere karşı şu ifadeyi kullanır:

Eğer belirttiklerimizden kimse ona muhalefet etmeseydi onun kavline uyardık.⁵⁹

Şâfiî, bunlara benzer ifadeleri daha birçok yerde kullanmaktadır.⁶⁰ Şâfiî'nin bu ifadelerinden, sahâbe kavlinin yaygınlık kazanmış olmasının şart olmadığı, başka bir delile ihtiyaç duymaksızın onun delil olarak alınması için muhalifinin bulunmamasının yeterli olduğu ortaya çıkmaktadır.

⁵⁴ Sem'anî, *Kavati'u'l-Edille fi'l-Uşûl*, II, 4; Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 61.

⁵⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 621.

⁵⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁵⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 39.

⁵⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 400.

⁵⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 249-250.

⁶⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 196; VII, 19, 397.

Şâfiî'nin kullandığı diğer bir ifade de “yaygınlaşan sahâbe kavli” dir.⁶¹ Onun bu ifadesi, “yaygınlaşan ve muhalifi bulunmayan” ile “yaygınlaşan ve muhalifi bulunan” sahâbe kavli şeklinde ikiye ayrılabilir. Şâfiî bu ifadeyi, Halifelerin kavli için kullanmıştır. Onların bu tür sözlerinin muhalifinin bulunmaması durumunda başka bir delile ihtiyaç olmaksızın Şâfiî'ye göre hüccet olur. Muhalifinin bulunması durumunda ise yaygınlaşmış olması, yani halifelerin sözü olması tercih sebebidir. Nitekim Şâfiî, kitab ve sünnette delil bulamadığı zaman Peygamber (s.a.v.)'in ashabının sözlerini veya birisinin sözünü delil olarak alacağını, fakat devlet başkanları Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın kavline uymanın kendisi için daha sevimli olduğunu söyler. Bunun sebebi olarak da; devlet başkanının sözünün yaygın olması özelliğini gösterir. Yaygınlığın sebebi olarak da; devlet başkanının kavlinin insanları bağladığını, sözü bağlayıcı olan kişinin kavlinin, bir kişiye veya bir gruba fetva veren kişinin sözünden daha yaygın olacağını belirtir.⁶² Yine Şâfiî, bir olayda diyetin yarısına hükmeden Hz. Ömer'in bu hükmü ile ilgili olarak usul açısından muarızını eleştirirken şunu söyler:

Hz. Ömer'in hükmünü alman, hiçbir konuda buradakinden daha gerekli değildir. Zira burada hüküm yaygındır (meşhurdur).⁶³

Dolayısıyla Şâfiî, yaygınlaşan sahâbe kavlini, özellikle Halifelerin uygulamalarını ve bu uygulamalar içinde de - daha meşhur olacağından - onların devlet başkanlığı yetkileri ile bağlantılı olan tasarruflarını daha güçlü bir delil olarak görmektedir.

3. Meşhur Olmayan ve Muhalifi de Bilinmeyen Sahâbe Kavli

Sahâbeden muhalifi ortaya çıkmamış sahâbî sözü, usulcüler arasında çok tartışılmıştır. Bundan dolayı onların konuyla ilgili bazı ifadelerini aktarmakta yarar mülhaza ediyoruz.

Cüveynî, sahâbe kavlinin Şâfiî'nin eski mezhebinde delil olabilmesini sahâbenin ihtilaf etmemiş olmasına bağlar ve sahâbeden muhalifi ortaya çıkmamış bir sahâbî sözünün yaygınlaşmamış olsa bile Şâfiî'ye göre delil olacağını söyler.⁶⁴ Sem'ânî (ö.489), yaygınlaşmayan ve başka bir sahâbîden ona aykırı görüş de bilinmeyen sahâbe kavli konusunda Şâfiî'nin iki görüşü bulunduğunu, eski mezhebinde delil olduğunu, yeni mezhebinde ise kıyasın

⁶¹ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 399, 452.

⁶² Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁶³ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 399.

⁶⁴ Cüveynî, *Kitabu't-Talhis*, III, 450-451.

ondan evlâ olduğunu belirtir.⁶⁵ Gazzâlî ve Râzî de, yaygınlaşmamış olsa bile muhalifi bulunmayan sahâbe kavlinin Şâfiî'nin eski mezhebine göre taklid edileceğini, yeni mezhebinde ise onun bu görüşten döndüğünü söylemişlerdir.⁶⁶

İbnu'l-Kayyim ise, sahâbe kavlinin bu çeşidinin, Şâfiî'nin eski ve yeni mezhebinde hüccet olduğunu, eski mezhebinde delil olduğuna dair onun mezhebine mensup usulcülerin ikrarının bulunduğunu, yeni mezhebinde delil olmadığına dair usulcülerin yaptıkları nakillerin ise doğru olmadığını söyledikten sonra şu ifadeyi kullanmıştır:

Sahâbe kavlinin delil olmadığına dair onun yeni mezhebinde bir harf bile bilinmemektedir.

Daha sonra onları bu kanaate götüren sebeplere dair iddialarına cevap verir.⁶⁷

Zerkeşî'nin aktardığına göre İbnü's-Sabbâğ (ö.477), Şâfiî'nin yeni mezhebinde, yaygınlaşmayan ve muhalifinin de bulunmadığı sahâbe kavlinin hüccet olduğunu, bu yüzden "*hayvanın kusursuz olması şartıyla satımı*" konusunda Hz. Osman'ın kavlini delil aldığını belirtmiştir.⁶⁸ Bununla beraber Maverdi, Şâfiî'nin bu konuda Hz. Osman'ın kavlini delil almasını, kıyasu't-takribin bulunmasına bağlamıştır.⁶⁹ Fakat kıyasu't-takrib ile desteklenerek delil alınması onun delil olmadığını göstermez. Bu tür bir sahâbe kavli güçlü bir kıyasa aykırı olduğu zaman, kıyastan sonra gelen bir delildir, ancak başka bir kıyasla desteklendiği zaman tercih edileceğini gösterir. Şâfiî'nin "*er-Risele*"deki ifadesi de bu tür sahâbe kavlinin kıyastan sonra gelen bir delil olduğunu belirtmektedir. Zira o, "*sahâbilerden birisi bir görüş ileri sürse ve ona uygun veya aykırı bir şey nakledilmezse ne dersin?*" sorusuna şu cevabı vermiştir:

Kitab, sünnet, icmâ ve bu anlamda hükme medar olacak bir şey (kıyas) bulamazsam ya da yanında kıyas varsa delil olarak alırım.⁷⁰

Daha önce açıkladığımız üzere Şâfiî, birçok yerde yaygınlaşıp yaygınlaşmadığını vurgulamadan muhalifi bulunmayan sahâbe kavlini delil

⁶⁵ Sem'anî, *Kavati' u'l-Edille*, II, 9.

⁶⁶ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 621; Râzî, *el-Mahsûl*, VI, 132

⁶⁷ İbn Kayyim, *l'Îlâmü'l-muvekki'in*, IV, 120-121.

⁶⁸ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhît*, VI, 56.

⁶⁹ Ali b. Muhammed b. Habib Maverdî, *el-Havi'l-Kebir*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996, V, 273.

⁷⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 598.

alacağını ifade etmiştir.⁷¹ Dolayısıyla Şâfiî, bu tür bir sahâbe kavlini de delil alır. Ancak “*er-Risâle*”deki ifadesine göre kıyastan sonra gelen bir delildir.

4. Sahâbe İhtilafı

Maverdî, bir sahâbînin görüşüne başka bir sahâbîden aykırı görüş ortaya çıksa, Şâfiî'nin eski mezhebine göre bu sahâbîlerin görüşlerinin delil olmayacağını söylemiştir. Ancak Şâfiî'nin eski mezhebenden nakledilen ifadesi bunun aksidir ve ihtilafları durumunda da Şâfiî'nin onların sözlerini delil olarak aldığını göstermektedir. Zira o, eski mezhebende “*sahâbe ihtilaf etmişse birisinin kaolini alırlar ve hepsinin kaolinden çıkmayız*” der.⁷²

Sahâbenin bir konuda ihtilaf etmiş olması, Şâfiî'nin yeni mezhebende de onların sözünü delil olmaktan çıkarmaz. Cüveyni, Şâfiî'nin “*sahâbe ihtilaf ettiğinde Hulefa-i Raşidin'in kaolini almak daha uygundur*” ifadesini, sahâbenin ihtilafı halinde onların sözlerinin delil olma özelliğinin düşmediğinin bir delili olarak göstermiştir.⁷³ Şâfiî'nin gerek “*er-Risâle*”deki gerekse “*el-Ümm*”deki ifadeleri de bu yöndedir. “*Er-Risâle*”de, ihtilaf halinde olan sahâbîlerin sözlerinden kitab, sünnet, icmâ veya kıyasa uygun olanı tercih edeceğini ifade etmiş, delil olarak almayacağını söylememiştir.⁷⁴ “*İhtilafuhu ma'a Malik*” adlı eserinde ilmi derecelendirirken sahâbenin ihtilafını dördüncü sıraya yerleştirmiştir. Bu da hüccet kabul ettiğini göstermektedir.⁷⁵ “*El-Ümm*”de de, “ölen kişinin dedesi ile kardeşlerinin mirasçı olması” konusunda kıyasa uymamasını şöyle açıklamıştır:

Sahâbenin ihtilafı durumunda bir kısmının kavlini bırakıp diğer bir kısmınıkini alma dışında bir genişlik tanımamız. Böylece onların tamamının kavlinden çıkmaması oluruz.⁷⁶

Şâfiî, ilmi derecelendirirken “*sahâbenin ihtilafını*” kıyastan önce gelen bir delil saymasının yanında, yukarıda *el-Ümm*'den yaptığımız alıntıda da kıyasa uymayıp sahâbenin ihtilafının dışına çıkmayacağını söylemektedir. Dolayısıyla Şâfiî, sahâbenin ihtilafını kıyastan önce gelen bir delil olarak görür ve sahâbenin bir konudaki bu farklı görüşlerinden birini değişik delillere dayanarak tercih eder. Şimdi Şâfiî'nin sahâbe arasında ihtilaf durumunda hangi kıstaslara göre tercih yaptığını aktarmaya çalışacağız.

⁷¹ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 39; III, 215; VII, 19, 397, 400.

⁷² İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekkî'în*, IV, 122; Alâî, *İcmalü'l-İsâbe*, s. 40.

⁷³ Cüveynî, *Kitabu't-Talhis*, III, 451.

⁷⁴ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596.

⁷⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁷⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 110.

a. Kur'an veya Sünnete Uygun Olan Sahâbe Kavli

Şâfiî eski mezhebinde, sahâbe bir konuda farklı görüş beyan ettiğinde, Kitab'a veya Resûlullah'ın sünnetlerinden birine daha çok uygun olan görüşü delil alacağını söylemiştir. Zira bu görüşün yanında, diğerinde bulunmayan güçlü bir delil vardır.⁷⁷ Eski mezhebenden yapılan bir başka rivayete göre de, hâkim makamındaki sahâbiler ihtilaf ettiğinde, buna kitab ve sünnetten delil getireceğini ve bu delile uygun olan sahâbî görüşünü kaynak alacağını söyledikten sonra, onların ihtilafına kitab ve sünnetten nadiren delil bulunmayacağını belirtmiştir.⁷⁸

Şâfiî yeni mezhebinde de aynı görüştedir. Zira "*er-Risâle*"de, ihtilaf halinde olan sahâbilerin sözlerinden kitab ve sünnete veya icmâa uygun düşeni veya kıyas açısından daha doğru olanı delil olarak alacağını söylemiştir.⁷⁹ "*İhtilâfuhu ma'a Mâlik*" adlı eserinde de, ihtilaf edilen bir meselede kitab ve sünnete en yakın olan görüşü delil olarak alacağını ifade etmiştir.⁸⁰ Şâfiî, "*el-Ümm*"de de, "*sahâbenin bir kısmının ihtilaf ettiği bir konuda Kur'an'ın zahirine en çok benzeyenini delil alırız*" demiştir.⁸¹ Buna göre Şâfiî; bir konuda sahâbe ihtilaf ettiğinde, ilk olarak bu görüşlerden kitab ve sünnete uygun olanı tespit etmeye çalışır ve bunu delil olarak alır. Fıkıhtaki birçok örnekten ikisini vermekle yetineceğiz.⁸²

1. Bir kimsenin evlenip karısıyla içeri girmesinden sonra, kapıyı kapatması veya görünmeyi engelleyici bir örtü asması, fakat cinsel ilişkiye girmediklerine dair birbirlerini tasdik etmeleri meselesinde sahâbeden iki görüş aktarılmıştır. Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin kavline dayanarak boşanmaları durumunda "mehr in tamamının kadına ödeneceği ve kadının da iddet bekleyeceği" hükmünü veren kişinin aksine Şâfiî, İbn Abbas ve (tabiinden) Kadı Şureyh'in kavline dayanarak "kadına mehr in yarısının verileceği ve kadının da iddet beklemeyeceği" hükmünü vermiş, sonra da "*Kur'an'ın zahiri de budur*" demiştir.⁸³

2. Dede, ölen kişinin kardeşleriyle beraber mirasçı olsa ve bölüşüm onun için malın üçte birinden hayırlı ise onlarla malı bölüşür, üçte biri onun için daha yararlı ise üçte birini alır. Bu; Zeyd b. Sabit, Hz. Ömer, Hz. Osman ve

⁷⁷ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekki'în*, IV, 122; Alâî, *İcmalü'l-İsâbe*, s. 40.

⁷⁸ Alâî, *İcmalü'l-İsâbe*, s. 40.

⁷⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, 596.

⁸⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁸¹ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 44.

⁸² Şâfiî, *el-Ümm*, II, 249-250;; V, 311; VII, 38, 306.

⁸³ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 38; V, 311.

başka sahâbilerin de görüşüdür. Şâfiî bu görüşü savunmaktadır. Sahâbeden gelen diğer bir görüş ise dedenin baba hükmünde olduğu ve mirasın tamamının ona verileceği şeklindedir. Hz. Ebu Bekir, Hz. Aişe, İbn Abbas, Abdullah b. Utbe, Abdullah b. Zubeyr bu görüştedir. Şâfiî bu görüşleri aktardıktan sonra şunu söylemiştir:

Sahâbe ihtilaf ettiğinde birisinin sözünü bırakıp diğerinin sözünü alma, ancak onu destekleyen açık bir delille ve sünnete uygunluğunun ortaya konulmasıyla olacağı kanaatindeyiz. Zeyd b. Sabit ve onun görüşünde olanların sözünü alarak hüccete uymuş olduk.⁸⁴

b. İcmâ'a Uygun Olan Sahâbe Kavli

Bu konuda Şâfiî'nin uygulamalarından herhangi bir örnekle karşılaşmadık. Ancak onun "*er-Risâle*"deki ifadesi, bir konudaki farklı sahâbî görüşlerinden kitab ve sünnete uygun olanından sonra icmâ'a uygun olanı tercih ettiğini göstermektedir. Zira "*ihtilaflı olan sahâbî sözlerinden kitab ve sünnete veya icmâ'a uygun olanı delil alırız*" demiştir.⁸⁵

c. Kıyasa Uygun Olan Sahâbe Kavli

Şâfiî'nin "*er-Risâle*"deki ifadesi, sahâbenin bir konuda ihtilaf etmesi durumunda; kitab, sünnet veya icmâdan bu görüşlerden birini destekleyen delil bulunmazsa, kıyasa uygun olan görüşü tercih edeceğini göstermektedir.⁸⁶

Hatîb el-Bağdadî (ö.463), Şâfiî'nin şöyle söylediğini nakleder: "Sahâbe bir konuda ihtilaf ettiğinde, eğer aykırı başka bir delil yoksa kıyasa en uygun olan görüş alınır." Daha sonra, Hz. Ali'nin Hz. Ömer'e üç meselede muhalefet ettiğini ve kıyasın Hz. Ali'nin görüşünü desteklediğini söyler.⁸⁷ Şâfiî de, bir konuda birbirine muhalif iki munkatî' eserden, kıyasa daha uygun olanının tercih edileceğini ifade etmiştir.⁸⁸ Fıkhdan iki örnek vermekle yetineceğiz.

1. Bir kadın Zeyd b. Erkam'a istediği zaman ücretini vermek üzere bir mal satar, sonra daha düşük bir fiyata ondan peşin olarak alır. Bunu duyan Hz. Aişe, yanlış yapıldığını söyler. Şâfiî, "eğer Hz. Aişe'den bu sabitse, o, satışın

⁸⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 108-109.

⁸⁵ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596.

⁸⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 596.

⁸⁷ Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb el-Bağdadî, *el-Fakîh ve'l-Mutefakkih*, thk. Adil b. Yusuf el-Çarâzi, Riyad, Daru İbnî'l-Cevzi, 1996, II, 440.

⁸⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 348.

belirsiz bir tarihe dayandırılarak yapılmış olmasını tenkit etmiştir, peşin paraya satışı tenkit etmemiştir” der. Sonra da şunları söyler:

Sahâbe bir konuda ihtilaf etse, bir kısmı bir şey söylese, diğer bir kısmı ise başka bir şey söylese, yanında kıyas bulunan kavli delil olarak alırız. Burada da yanında kıyas bulunan kişi Zeyd b. Erkam’dır.⁸⁹

2. Şâfiî, denizdeki canlılardan ölüp de su yüzeyine çıkanlarının yenilip – yenilmeyeceğini tartışırken muarızlı, Hz. Cabir ve diğer bazı sahâbilerden gelen esere dayanarak yenilmemesi gerektiğini söyler. Şâfiî ise, Peygamber (s.a.v.)’in ashabından Ebu Eyyûb’un bu tür bir balığı yediğini, onun bu uygulamasının yanında kıyas ve sünnetin bulunduğunu belirtir. Ardından şu açıklamayı yapar: Biliyorsun ki bir konuda sünnet yoksa ve Peygamber’in ashabından biri kıyasın desteklediği bir söz söylemişse, bir grup sahâbî de bu söze aykırı görüş beyan etmişse, ikimizin de kıyasa uygun olan bu söze ittibâ etmesi gerekir.⁹⁰

d. Halifelerin Kavli

Şâfiî, gerek eski mezhebinde gerekse yeni mezhebinde halifelerin sözünü diğer sahâbenin sözüne tercih edeceğini ifade etmiştir. O, eski mezhebinde, sahâbenin ihtilaf ettiği bir konuda şöyle der:

Şayet onlardan birisinin sözüne dair kitab ve sünnetten bir delil yoksa Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin kavlini almak benim için başkasının kavlini alıp onlara muhalefet etmekten daha sevimlidir. Zira onlar ilim ve rivayet ehlidir.⁹¹

Şâfiî yeni mezhebinde de, sahâbenin ihtilaf ettiği bir meselede kitab ve sünnete en yakın olan görüşü gösteren bir delil bulamadığında, devlet başkanının görüşünü delil olarak alacağını söylemiştir. Sebebini de şu şekilde açıklamıştır: Devlet başkanının sözünün yanında delil vardır. Zira onun sözü yaygındır (meşhurdur), insanları bağlar. Böyle bir kişinin sözü, bir kişiye veya bir gruba fetva veren kimsenin sözünden daha yaygın olur. Nitekim devlet başkanları dışındaki kimselerin fetvası bazen alınır bazen de terk edilir. Fetva verenlerin çoğu da evlerinde ve meclislerinde belirli kişilere fetva verirler. Toplum devlet başkanının söylediğine verdiği önemi onların söylediğine vermez. Görüyoruz ki, halifeler görüş belirtmek istedikleri bir konuda kitab ve sünnette buna dair bir ilim bulunup bulunmadığını sorarlar ve ondan sonra görüş belirtirler. Bu görüşlerine

⁸⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, III, 95.

⁹⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 359-361.

⁹¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-muvekkî'în*, IV, 122; Alâi, *İcmalu'l-İsâbe*, s. 40; Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhîit*, VI, 54.

aykırı bir haber nakledildiğinde de bunu kabul ederler. Allah'tan korktuklarından ve hallerinde fazilet sahibi olduklarından dolayı hakikate dönmekten çekinmezler.⁹²

Zerkeşi'nin Rûyânî (ö. 502)'den aktardığına göre, sahâbe bir konuda ihtilaf ettiğinde aralarında halife varsa ve sayısal eşitlik de varsa, Şâfiî'nin eski mezhebine göre halifelerin içinde bulunduğu taraf tercih edilmeye daha layıktır, yeni mezhebine göre ise böyle bir tercih gerekmemektedir. Sayısal eşitlik yoksa ve halife azınlığın tarafında ise Şâfiî'nin iki kavline göre de değer bakımından eşit sayılırlar. Eğer sayısal eşitlik varsa ve bir tarafta Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer bulunuyorsa eski mezhebindeki bir görüşünde iki halifenin kavlini tercih eder. Râfi'î de, Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer'in ayrı taraflarda olması durumunda yukarıdaki sistemin uygulanması, Hz. Ebu Bekir'in bulunduğu tarafın görüşünün tercih edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁹³ Zerkeşi İbni Kattan'dan da şunu aktarmış: Sahâbe ihtilaf ettiğinde Şâfiî'nin bununla ilgili görüşü farklılık arz eder. Yeni mezhebindeki bir görüşünde, bir konuyla ilgili çeşitli sahâbe sözlerinin değerinin eşit olduğunu,⁹⁴ bir başka görüşünde ise Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin kavlini alacağını söyler. Zira "benim sünnetime ve Hulefa-i Raşidin'in sünnetine uyun" şeklindeki nass, halifelerle ilgili vârid olmuş ve bu rivayet, halifelerin görüşünün fetva veren sahâbilerin görüşünden daha nitelikli olduğuna delalet eder.⁹⁵

Netice olarak şunu söyleyebiliriz ki; bir konuda sahâbe ihtilaf etse, Kur'an ve Sünnet'ten de bir görüşü tercih ettirici delil yoksa Şâfiî, yeni mezhebinde yaygın olması açısından halifelerin görüşünü tercih eder. Burada halifelerin ittifak etmiş olması veya sadece bir halifenin görüşü olması arasında da fark yoktur. Fıkhtan, halifelerin görüşünü tercih ettiğine dair iki örnek aktarmakla yetineceğiz.

1. Şâfiî, Arap Hristiyanların kestiklerinin helal olduğuna dair İbn Abbas'tan gelen esere karşılık, helal olmadığına dair Hz. Ömer ve Hz. Ali'den gelen eserin uyulmaya daha layık olduğunu söylemiştir.⁹⁶

2. Yine Şâfiî, ihramda bulunan kişinin eti yenen bir hayvanı öldürmesi durumunda fidye vereceğini, bunun dışında bir hayvanı öldürmesi durumunda ise fidye gerekmediğini söyledikten sonra Hz. Ömer'in

⁹² Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 452.

⁹³ Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhîr*, VI, 66.

⁹⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, IV:108-109

⁹⁵ Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhîr*, VI, 66.

⁹⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 364.

uygulamasını delil olarak sunmuştur. Buna karşılık İbn Ömer'in uygulamasını ileri süren muarızına da şunu söylemiştir:

Taklitte bulunacaksınız; İslam'daki yerinden, ilminden, İbni Abbas'ın onunla aynı görüşte olmasından ve bu görüşün sünnete uygun olmasından dolayı Hz. Ömer'i taklid etmeniz daha önceliklidir.⁹⁷

Burada Hz. Ömer'in İslam'daki yeri ve ilmi onun görüşünün tercih edilmesinde sebep olarak ileri sürülmüştür.

e. Bir Konudaki İhtisası ile Tanınan Sahâbenin Kavli

Bir konuda sahâbe ihtilaf ettiğinde, Kur'an ve sünnette de birisini tercih ettirici bir delil bulunmadığında Şâfiî, Hz. Peygamber'in belirli bir alandaki ilmine şahitlikte bulunduğu sahâbînin görüşüne daha fazla önem vermiştir.

Cüveynî'nin aktardığına göre Şâfiî şunu söylemiştir: Resûlullah (s.a.v.), "helal ve haramı en iyi bileniniz Muaz'dır" buyurmuş olsa bile Hz. Zeyd'in miras konusundaki sözü Hz. Muaz'ın sözüne tercih edilir. Zira Resûlullah'ın miras konusunda Hz. Zeyd lehine şahitliği daha hastır ve bu şahitliği Hz. Zeyd'in mirası anlama konusunda ayırıcı bir özelliğe sahip olduğuna delalet eder.⁹⁸ Yine Şâfiî, şunu söylemiştir:

Yargı alanında Hz. Ali'nin sözü, Hz. Zeyd'in mirastaki sözü gibidir.
Miras dışındaki helal ve haram konularında Hz. Muaz'ın sözü, Hz. Zeyd'in mirastaki sözü gibidir.⁹⁹

Zira miras konusunda Hz. Zeyd'in, yargı konusunda Hz. Ali'nin, helal ve haramı bilme konusunda Hz. Muaz'ın daha ehliyetli olduğunu bildiren Peygamber (s.a.v.)'in hadisleri mevcuttur.

Şâfiî'nin miras konusunda Hz. Zeyd'in görüşünü delil aldığını gösteren şu iki örneği vermek mümkündür.

1. Şâfiî, ölen kişinin kardeşleri ile beraber mirasçı olan dedenin alacağı pay ile ilgili olarak şunu söyler: Paylaşım onun için malın üçte birinden hayırlı ise onlarla malı bölüşür. Şayet malın üçte biri onun için daha hayırlı ise üçte birini alır. Bu Zeyd b. Sabit'in kavlidir ve miras meselelerinin çoğunu ondan aldık. Sahâbe ihtilaf ettiğinde birisinin sözünü alıp diğerinin sözünü bırakmanın ancak açık bir delil ve sünnete uygunluğunun ortaya

⁹⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 306.

⁹⁸ Cüveynî, *el-Burhân*, II, 835.

⁹⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, II, 836.

konulmasıyla olur. Zeyd b. Sabit ve onun görüşünde olanların kavlini alarak hüccete uyduk.¹⁰⁰

2. Redd-i miras konusunda Hz. Ali ve İbni Mes'ûd'un kavline uyanlara Şâfiî, "bildiğim kadarıyla böyle bir uygulama ikisinden de sabit değildir. Sabit olsa da onların miras konusunda azımsanmayacak kadar sözlerini Zeyd b. Sabit'in sözünden dolayı terk etmişim" dedikten sonra, sahâbeden iki farklı görüş bulunduğu Allah'ın Kitabına en uygun olana uyacağını, burada da Zeyd b. Sabit'in kavlinin Allah'ın Kitabına daha uygun olduğunu söyler ve Nisa süresi 176. ayeti aktarır.¹⁰¹

Bu iki örnekte de görüldüğü üzere sahâbe ihtilaf ettiğinde, bir tarafta mirası en iyi bilen Hz. Zeyd bulursa da Şâfiî, Kur'an ve sünnete en uygun olan görüşü tercih edeceğini ve bu iki yerde de Kur'an ve sünnete en uygun olan görüşün Zeyd b. Sabit'in görüşü olduğunu söyler. Ancak bu iki örnekte onun, Zeyd b. Sabit'in sözüyle ilgili ifadesi, mirasta onun sözüne daha fazla önem verdiğini göstermektedir.

f. Sayıca Çok Olan Tarafın Görüşü

Şâfiî'nin eski mezhebinde şöyle söylediği nakledilmiştir:

"İmam olan sahâbiler (halifeler) ve müftüler ihtilaf etse, ihtilaf ettikleri konuda delil de yoksa çoğunluğun görüşüne bakarız..."¹⁰²

Zerkeşî'nin İbn Fûrek (ö. 406)'ten aktardığına göre eski mezhebinde Şâfiî, ihtilaf durumunda halifelerin görüşünü tercih etmiş, içinde halife bulunmadığı zaman da çoğunluğun görüşünü almıştır.¹⁰³ Yine Zerkeşî'nin Rûyânî'den aktardığına göre ise, sahâbe bir konuda ikiye ayrıldığında aralarında halife yoksa ve sayısal eşitlik de yoksa çoğunluğun görüşünün tercih edilip edilmeyeceği konusunda Şâfiî'nin görüşü farklı olmuştur. Eski mezhebinde, hadislerde çoğunluğa göre tercih yapıldığı gibi burada da tercih edileceğini, yeni mezhebinde ise çoğunluğa göre tercih yapılamayacağını, delil hangisini gösteriyorsa onun tercih edileceğini söyler.¹⁰⁴

Ancak Rûyânî'nin söylediğinin aksine Şâfiî, yeni mezhebinde de çoğunluğun görüşünü delil almanın daha öncelikli olduğunu belirtmiştir.

¹⁰⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 108-109.

¹⁰¹ Şâfiî, *el-Ümm*, IV, 100.

¹⁰² Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, VI, 55.

¹⁰³ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, VI, 66.

¹⁰⁴ Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, VI, 66.

“İlâ” konusunda İbni Abbâs ve İbni Mes’ûd’a uyduğunu söyleyen muarızına, “*On kûsûr sahâbenin kavlini almak, bir veya iki sahâbînin kavlini almaktan evlâdır*” demiş ve ardından, Süleyman b. Yesar’ın şöyle söylediğini aktarmıştır:

Resûlullah’ın on kûsur ashabına yetiştim hepsi de, ilâ yapanın talak hakkını, ilâ süresi bitiminde durdururdu.

Şâfiî, on kûsurun en azının on üç olduğunu söyler. (Şâfiî’nin bu ifadelerini aktaran ravi) bu sahâbîlerin Ensâr’dan bazı kimseler ile Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Aişe, İbn Ömer, Zeyd b. Sabit ve başkaları olduğunu söyler.¹⁰⁵

Şâfiî, yolunu şaşırarak hac ibadetini eda edemeyen kişinin durumu ile ilgili olarak sahâbenin ihtilafını aktardıktan sonra, İbni Mes’ûd’dan naklettikleri esere dayandığını söyleyenlere karşı; Hz. Ömer, İbn Ömer ve Zeyd b. Sabit’in İbni Mes’ûd’a muhalif olduğunu ve üç kişinin bir kişiden fazla olduğunu delil olarak ileri sürmüştür.¹⁰⁶

g. Senedi Muttasıl Olan ile Munkatı’ Olan Sahâbe Kavli

Şâfiî, muttasıl sünneti munkatı’ olana tercih ettiği gibi muttasıl eseri de munkatı’ olana tercih etmiştir. Onun şu uygulaması buna örnektir.

İki kişinin bir çocukta babalık iddiasında bulunması ile ilgili olarak Hz. Ömer’den iki uygulama nakledilmiştir: 1- Hz. Ömer kiyâfet ilmini bilenleri çağırır ve bunların, “*iki kişi de çocukta ortaktır*” demesi üzerine Hz. Ömer çocuğa, “*dilediğini veli edin*” demiştir. 2- Hz. Ömer, “*o, ikinizin de oğludur, size mirasçı olur, siz de ona mirasçı olursunuz ve hanginiz geriye kalırsa çocuk onun olur*” demiştir. Şâfiî, Hz. Ömer’den aktarılan bu iki eserden birincisinin muttasıl, ikincisinin ise munkatı’ olduğunu, muttasıl olanın senedinin daha sağlam olduğunu, dolayısıyla onun delil alınacağını ifade etmiştir.¹⁰⁷

E. Sahâbe Kavlinin Hüccet Olduğu Alanlar: Kıyasın Cari Olduğu veya Olmadığı Alanlarda Sahâbe Kavli

Bazı usulcüler sahâbe kavlini, kıyasın girdiği alanlar ve girmediği alanlar olmak üzere ikiye ayırırlar. Kıyasın geçerli olduğu alanlarda değil, kıyasla algılanamayan konularda Şâfiî’nin sahâbe kavlini delil olarak gördüğünü iddia etmişlerdir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 47-48.

¹⁰⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 249-250.

¹⁰⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 346-348.

¹⁰⁸ Zerkeşi, *el-Bahru’l-muhît*, VI, 62.

Cüveynî, Şâfiî'nin yeni mezhebinde sahâbe kavlini delil olarak almaktan vazgeçtiğinin nakledildiğini, ancak bunun kıyasın geçerli olduğu alanlarla ilgili olduğunu, geçerli olmadığı konularda ise onların sözlerini delil almaya devam ettiğini belirtir. Zira Harem'de ve haram aylarda diyetin ağırlaştırılması şeklindeki kavlinin hiç değişmediğini ve bunun sahâbe kavlinden başka dayanağının bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁰⁹

Gazzâlî de Şâfiî'nin "İhtilafu'l-Hadis" adlı eserindeki şu ifadelerini onun eski mezhebinde bu kanaatte olduğuna delil olarak sunar. Şâfiî, şunu söylemiştir:

"Hz. Ali'nin bir gecede altı rekât namaz kıldığını ve her rekâta altı secde yaptığını" Hz. Ali'den nakletmiş, sonra da "Hz. Ali'nin bunu yaptığı sabit olsa, delil olduğunu söylerim. Zira bu konuda kıyas yapma inkânı yoktur. Görünen şu ki, bunu tevkîfi olarak yapmıştır."¹¹⁰

Gazzâlî, Şâfiî'nin yeni mezhebinde bu görüşünden döndüğünü ileri sürmüştür.¹¹¹ Ancak Gazzâlî'nin bunu Şâfiî'nin eski mezhebi sayması isabetli görünmemektedir. Zira kesin olarak bilinmektedir ki, "İhtilafu'l-Hadis" Şâfiî'nin yeni mezhebini konu alan bir kitaptır ve Rebi b. Süleyman bu eseri ondan Mısır'da rivayet etmiştir.¹¹²

Uslucülerin bu ifadelerini aktardıktan sonra şunu belirtmek isteriz ki; Şâfiî kıyasın geçerli olmadığı alanlarda sahâbe kavline daha fazla önem vermekle birlikte kıyasın geçerli olduğu alanlarda da sahâbe kavlini delil almaktadır. Bu konuda onun eserlerinde sayısız örnekler vardır: Bunlardan birkaç tanesini aktarmakla yetineceğiz.

1. Hazır bulunan kişiyi vekil tayin etmesi konusunda Hz. Ali'nin uygulamasını delil göstermiştir.¹¹³

2. Mefkûdun karısının durumu ile ilgili olarak Hz. Ali'nin kavlini delil almıştır.¹¹⁴

3. Kusursuz olması şartıyla hayvanın satımında Hz. Osman'ı taklid etmiştir.¹¹⁵

4. Bir kimse buluğa ermemiş oğluna bir cariye hibe etse, oğlu onu teslim almadan hibe tamamlanmaz diyen Şâfiî; Hz. Ebu Bekir, Hz. Aişe, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan yaptığı rivayetlere dayanmıştır.¹¹⁶

¹⁰⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, II, 891.

¹¹⁰ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 624; İsnævî, *Nihayetu's-Sül*, IV, 489-410.

¹¹¹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, I, 624; İsnævî, *Nihayetu's-Sül*, IV, 489-410.

¹¹² Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhîd*, VI, 63.

¹¹³ Şâfiî, *el-Ümm*, III, 266.

¹¹⁴ Şâfiî, *el-Ümm*, V, 348.

¹¹⁵ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 165.

Kıyasın geçerli olmadığı alanlarda da Şâfiî'nin sahâbe kavline dayanarak verdiği hükümlerden birkaç tanesini aktarmak istiyoruz.

1. Şâfiî, İhramda olan bir kimse Mekke güvercinlerinden birini öldürse; Hz. Ömer, Hz. Osman, İbni Abbas; İbni Ömer ve daha başka sahâbîlere ittibâ ederek, bir koyun kurban etmesi gerektiğini söylemiş ve Mekke güvercininin bir koyuna denk olmadığını ilim tespit ettiği halde, ona karşılık bir koyun kurban edileceğini söylediklerine göre, bu konuda onlara ancak ittibâ edileceğini ifade etmiştir.¹¹⁷

2. Sahâbenin verdiği hükümlere dayanarak üç sebeple diyeti ağırlaştırmıştır. Bunlar; haram aylarda, haram beldede ve zevi'l-erhâmdan birini öldürmedir.¹¹⁸

3. Öldürülen bir Mecûsî'nin diyetini Hz. Ömer'in kavline dayanarak sekiz yüz dirhem olarak takdir etmiştir.¹¹⁹

4. İhramlı kişinin aktavşan veya sırtlan öldürmesi durumunda Hz. Ömer'in kavline dayanarak cezanın bir deve kurban etmek olduğunu söylemiştir.¹²⁰ Bu konuda Şâfiî'nin fıkından daha birçok örnek vermek mümkündür.¹²¹

206 Sonuç

Şâfiî, hukukun kaynaklarını farklı şekillerde tasnif etmiştir. Fakat daha çok kitap, sünnet, icmâ, sahâbe kavli ve kıyas şeklinde bir tasnif yapmış ve bu tabakaların birincisinden sonuncusuna doğru bir sıra takip edilerek hükmün çıkarılması gerektiğini beyan etmiştir. Kadîm mezhebinde, sahâbe kavlini delil olarak gördüğü gibi, kavli-i cedidde de delil olarak görmüştür. Şâfiî usulcülerin genelinin iddia ettiğinin aksine Şâfiî, kadimde savunmuş olduğu sahâbî kavlinin delil oluşu görüşünden dönmemiştir. Eski görüşünden döndüğüne dair her hangi bir ifadesi veya uygulaması da bilinmemektedir. Aksine delil aldığına dair yeni mezhebindeki ifadeleri çok açıktır ve uygulaması da bu yöndedir. Sahâbe kavlini bazen delil almamış olması, o konuda daha güçlü bir delile dayanmış olmasından veya onun yanında bu sahâbe kavlinin sabit olmamasından kaynaklanmaktadır. Şâfiî, kıyasın cari olmadığı alanlarla ilgili olan sahâbe kavlini daha fazla

¹¹⁶ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 182.

¹¹⁷ Şâfiî, *el-Ümm*, II, 302; VII, 227.

¹¹⁸ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 137-138, 147-148.

¹¹⁹ Şâfiî, *el-Ümm*, VI, 136.

¹²⁰ Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 228.

¹²¹ Şâfiî, *el-Ümm*, II 124, 261-262; VI, 145; VII, 265.

önemsemekle birlikte, kıyasın cari olduğu alanlarla ilgili olan sahâbe kavlini de delil olarak görmüştür.

Kendisinden sonraki dönemlerde oluşan usul eserlerinde ele alınan sahâbe kavli türleri, Şâfiî'nin ifadelerinde de mevcuttur. Şâfiî, sahâbe kavlini; sahâbe icmâi, meşhur olan ve muhalifi bulunmayan sahâbe kavli, meşhur olmayan ve muhalifi de bilinmeyen sahâbe kavli ve sahâbenin ihtilaf ettiği konular şeklinde kısımlara ayırmıştır. Bunlardan sadece meşhur olmayan ve muhalifi de bilinmeyen sahâbe kavlini kıyastan sonra gelen bir delil olarak saymıştır. Sahâbe icmâi ile meşhur olan ve muhalifi de bulunmayan sahâbe kavlini hüccet kabul edip kıyastan önce gelen bir delil olarak gördüğü konusunda ifadeleri açıktır. Şâfiî, ilmi derecelendirirken ve fûrû fıkhındaki birçok uygulamasında da sahâbenin ihtilafını kıyastan önce gelen bir delil saymıştır.

Sahâbenin farklı görüş beyan ettiği konularda Şâfiî, bu görüşlerden birini tercih ettirici delilleri araştırmış ve buna göre, kitap, sünnet, icmâ veya kıyasa uygun olan sözü, halifelerin sözünü, özel alan bilgisine sahip olan sahâbinin sözünü, çoğunluğun görüşünü, senedi muttasıl olan sahâbe kavlini tercih etmiş ve bu görüşlerin tamamının dışına çıkmamıştır.

Kaynakça

- Alâî, Halil b. Heykeldi Salahuddin (ö.761/1360), "*İcmalu'l-isâbe fi akvâli's-sahâbe*", thk. Muhammed Süleyman el-Eşker, Kuveyt, Merkezu'l-Mahtutât ve't-Turâs, 1987.
- Apaydın, Yunus, "Sahâbî Sözünün Hukuki Değeri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Kayseri, 1994.
- Beyzavî, Abdullah b. Ömer (ö.685/1286), "*el-İbhâc fi şerhi'l-minhâc*", Beyrut, Daru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1995.
- Buğa, Mustafa Dia, "*Eseru'l-edilleti'l-muhtelefi fihâ fi'l-fıkhü'l-İslamî*", Dimeşk, Daru'l-İmami'l-Buhari.
- Cüveynî, İmamü'l-Haremeyn Ebu'l-Me'âlî Abdulmelik b. Abdullah b. Yusuf (ö.487/1094), "*el-Burhân fi usûli'l-fıkh*", thk. Abdulazim Mahmud ed-dîb, Daru'l-Vefâ, 1997.
- _____, "*Kitabu't-talhîs fi usûli'l-fıkh*", 3 cilt, Beyrut, Daru Başairi'l-İslamiyye, 1996.
- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (ö.505/1111), "*el-Mustasfâ min İlmî'l-usûl*", Beyrut, Daru'l-Erkam, 1994.

Hatib Bağdadî, Ebu Bekir Ahmed b. Ali b. Sabit (ö.463/1071), "*el-Fakîh ve'l-mutefakkîh*", thk. Adil b. Yusuf el-Ğarâzi, Riyad, Daru İbni'l-Cevzi, 1996.

İbn Kayyim, Şamsuddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ebi Bekr (ö.751/1350), "*İ'lâmü'l-muvekkî'in an Rabbi'l-'alemîn*", Beyrut, Daru'l-cîl, t.y.

İsnevî, Cemaluddin Abdurrahim b. Hasan (ö.772/1370), "*Nihâyetu's-sûl fi şerhi minhâci'l-usûl*", y.y., Âlemu'l-Kutub, t.y.

Mâverdi, Ali b. Muhammed b. Habib(ö.450/1058), "*el-Havi'l-kebîr*", Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.

Nemle, Abdülkerim b. Ali b. Muhammed, "*İthâfu zevi'l-ebâr bi şerhi ravdati'n-nâzir*", Riyad, Daru'l-'âsime, 1996.

Nevevî, Ebu Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref (ö.677/1278), "*Kitabu'l-mecmu*", thk. Muhammed Necib Mutîi, Cidde, Mektebetu'l-İrşâd, t.y.

Râzî, Fahrüddin Ebu Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Huseyn (ö. 606/1210), "*El-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*", 6 cilt, Beyrut, Muessesetu'r-Risâle, 1992.

Sem'ânî, Ebu'l-Muzaffer Mansur b. Muhammed (ö.489/1096), "*Kavâti'u'l-edille fi'l-usûl*", Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1997.

Serahsî, Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed b. Ebi Sehl (ö.490/1097), "*Usûlu's-Serahsî*", İstanbul, Daru Kahraman, 1984.

Şâfiî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İdris (ö.204/819), "*el-Ümm*", 9 cilt, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993.

_____, "*er-Risâle*", Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, t.y.

_____, "*İhtilafu'l-Hadîs*", thk. Muhammed Ahmed Abdülaziz, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.

Şîrâzî, Ebu İshak İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Feyruzabadi (476/1083), "*Şerhu'l-lüme*", thk. Abûlmeccid Türki, Beyrut, Daru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1988.

Zerkeşî, Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh (ö. 794), "*el-Bahru'l-muhît fi usûli'l-fikh*", neşr. Abdülkadir Abdullah el-Ânî, Kuveyt, Vezaretü'l-Evkâf ve's Şuûni'l- İslâmiyye, 1992.